

Agnieszka Wesołowska

Transcendentalizm a twórczość Tischnera

Recenzja książki Anny Borowicz

Transcendentalizm w filozofii Józefa Tischnera

Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2010

Próba znalezienia formuły umożliwiającej przedstawienie poglądów filozoficznych Józefa Tischnera jako całości rozwijającej się w czasie jest celem, jaki stawia u podstaw dociekań zawartych w swej pracy zatytułowanej *Transcendentalizm w filozofii Józefa Tischnera* Anna Borowicz. Omawiając kwestię transcendentalizmu w filozofii Tischnera, autorka pracy podejmuje próbę odnalezienia formuły umożliwiającej rekonstrukcję myśli Tischnera w procesie jej rozwoju. Zamiar ten — istotny, jeśli chodzi o rzetelny obraz twórczości krakowskiego filozofa — wiąże się z kwestią uwzględnienia w jego filozofii znaczenia oraz roli refleksji transcendentalnej. Wszak właśnie wątek transcendentalizmu stanowi istotny rdzeń myśli Tischnera, wyznaczający kierunek rozważań i kształtowania się poglądów filozoficznych, którym Borowicz przygląda się jako „całości rozwijającej się w czasie” (s. 7). W kontekście rozwoju myśli polskiego filozofa Borowicz pisze wprost: „[...] rozwój myśli tytułowego autora przebiegał od transcendentalizmu Husserla i Marcela do hermeneutyki i filozofii dialogu, należy zatem ująć ją na tle dynamiki tego ruchu” (s. 8).

Nawiązując do przedstawionych dotąd stanowisk: ujęć zarówno krytycznych, jak i afirmujących różne aspekty twórczości Tischnera, autorka prezentuje własną próbę odczytania myśli polskiego filozofa, w której uwypuszcza możliwość twórczego wykorzystania metody

transcendentalnej. „Adaptacja metody transcendentalnej — stwierdza dobitnie we wstępie autorka pracy — stanowi jeden z głównych problemów filozofii krakowskiego filozofa” (s. 7).

W swej pracy, składającej się ze wstępu, z pięciu rozdziałów, zakończenia oraz z bibliografii, Anna Borowicz analizuje rozwój filozoficznych poglądów Tischnera, poczynawszy od fenomenologicznych podstaw, czyli od wczesnego etapu filozofowania, aż do nieukończonej pracy pt. *Spór o istnienie człowieka*. Należy przy tym zaznaczyć, że autorka kładzie szczególny nacisk na badanie prac Tischnera z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, gdy przygotowywał metodologiczne podstawy swego stanowiska. Krakowski filozof wypracowuje swój filozoficzny warsztat, wychodząc od analiz z zakresu filozofii transcendentalnej. Rezultatem badań dotyczących tej problematyki są wczesne rozprawy (doktorska *Ja transcendentalne w filozofii Edmunda Husserla* oraz habilitacyjna *Fenomenologia świadomości egotycznej*). W swych rozważaniach prowadzonych na wczesnym, fenomenologicznym etapie twórczości Tischner uwzględnia nie tylko filozofię Kanta i neokantystów oraz idealistyczną filozofię niemiecką, lecz także nawiązania, jakie w XX wieku podejmuje między innymi Edmund Husserl, Martin Heidegger, Karl Jaspers, Jean Paul Sartre, Paul Ricoeur i Emmanuel Lévinas. Analizując wątek transcendentalizmu w myśli polskiego filozofa, autorka dostrzega, że „związek Tischnerowskiej myśli z refleksją transcendentalną stanowi najbardziej oczywisty wyróżnik w stosunku do filozofii chrześcijańskiej” (s. 8). W związku z tym Anna Borowicz eksponuje perspektywę, którą otwiera przed polskim filozofem adaptacja metody transcendentalnej. W odniesieniu do związku myśli Tischnera z filozofią i metodą transcendentalną, ich Tischnerowskiego rozumienia oraz wykorzystania na uwagę zasługuje przekonanie autorki, że właśnie rozpatrzenie i zaadaptowanie dorobku filozofii transcendentalnej umożliwiają Tischnerowi „próbę zmierzenia się z neohegłowską odmianą marksizmu w tej wersji, w jakiej reprezentował ją w Polsce Jan Szewczyk nawiązujący zarówno do koncepcji »rozumu dialektycznego« Georga Lukácsa [...], jak i do redukcji transcendentalnej Edmunda Husserla” (s. 8). Należy podkreślić, że zdaniem A. Borowicz, „filozofia pracy autora *Etyki solidarności* jest zrozumiała właśnie w kontekście transcendentalizmu” (s. 8).

Transcendentalizm w filozofii Józefa Tischnera stanowi studium Tischnerowskiej myśli, którą autorka rozpatruje pod określonym kątem. Eksplikując swój główny zamiar, Borowicz pisze wprost, że „podstawowe pytanie, przewijające się przez całą niniejszą monografię, można sformułować następująco: czy określenie specyfiki metody

transcendentalno-hermeneutycznej, którą posługiwał się Tischner w różnych okresach swej twórczości, umożliwia zrekonstruowanie jego myśli jako całości?” (s. 20). Zwieńczeniem rozważań inspirowanych tym pytaniem oraz namysłem nad rozwojem i wewnętrzną logiką, której Borowicz dopatruje się w myśli Tischnera, staje się ujęcie przedstawione przez nią w końcowej części pracy. W kreślonym przez siebie ujęciu autorka eksponuje możliwość kontynuacji i tym samym twórczego zastosowania metody transcendentalno-hermeneutycznej, którą w różnych okresach twórczości posługiwał się Józef Tischner.

Ujęcie twórczości Tischnera poprzedzają badania dotyczące następujących zagadnień. W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Filozoficzny kontekst transcendentalizmu* autorka zarysowuje istotny, jeśli chodzi o rozwój Tischnerowskiej myśli, wątek transcendentalny. Warto zwrócić uwagę na to, że w rozdziale tym zostają zaprezentowane nie tylko stanowiska i poglądy filozoficzne myślicieli podejmujących refleksję transcendentalną, do których twórczo odnosi się Józef Tischner. Nawiązując do współczesnych interpretacji Husserlowskiego transcendentalizmu, Anna Borowicz prezentuje również poglądy Roberty de Monticelli, włoskiej autorki interpretacji stanowiącej syntezę obrony i zarazem trawestacji transcendentalnej filozofii Husserla. Borowicz rozważa także rozwój poglądów krakowskiego myśliciela w odniesieniu do takich filozofów, jak: Kant, Fichte, Hegel, Husserl, Heidegger, Scheler, Ingarden, Lévinas, Ricoeur. Rozdział drugi *Początki egologii Józefa Tischnera* w całości jest poświęcony procesowi kształtowania się poglądów polskiego filozofa, procesowi, którego moment kulminacyjny stanowi sformułowanie koncepcji „ja” aksjologicznego. Analizując wczesne, *par excellence* fenomenologiczne prace Tischnera, Borowicz podejmuje rozważania dotyczące egologicznego motywu twórczości krakowskiego myśliciela i uwyrażnia znaczenie metody fenomenologicznej. Ważne okazuje się w tym kontekście omówienie elementów Tischnerowskiej metodologii, intencji oraz konsekwencji w problematyzacji wybranych zagadnień filozoficznych, jakich Borowicz dopatruje się w twórczych dokonaniach polskiego filozofa. W kontekście genezy własnej twórczości Tischnera czytamy, iż rozprawa *Fenomenologia świadomości egotycznej*, w której kontynuuje on dociekania rozpoczęte w pracy doktorskiej, „jest pierwszą próbą udzielenia wszechstronnej odpowiedzi na pytania, które zrodziła filozofia podmiotu połowy XX wieku. Opiera się ona na założeniu, że metoda fenomenologiczna dostarcza środków do wydobycia istoty doświadczenia «ja» i że spełniając w naukowy (w znaczeniu przyjmowanym przez fenomenologię Husserla i jego uczniów, a nie

pozytywizm) sposób postulat *gnothi seauton*, pozwoli rozświetlić zagadkę jedności osoby we wszystkich aspektach i dzięki temu ułatwić rozwiązanie innych problemów filozoficznych” (s. 85). Omówieniu rozprawy habilitacyjnej *Fenomenologia świadomości egotycznej* jest poświęcony również trzeci rozdział pracy pt. *Strategia transcendentalizmu Tischnera w filozofii podmiotu*, w którym zostają przedstawione zarzuty A. Gawrońskiego, jakie formułuje on w odniesieniu do poglądów Tischnera wyeksplikowanych w latach siedemdziesiątych XX stulecia. Ważną częścią tego rozdziału jest zestawienie aksjologii i agatologii Tischnera z Ricoeura filozofią symbolu i metafory. Następny (czwarty) rozdział książki wypełnia próba rozpatrzenia korelacji między Tischnerowską filozofią dziejów i Hegla fenomenologią ducha. Z kolei w rozdziale piątym autorka prezentuje oryginalne ujęcie Tischnerowskiej filozofii pracy. Ujęcie to powstaje w rezultacie odczytania myśli Tischnera w kontekście namysłu nad specyfiką i możliwością wykorzystania metody transcendentalno-hermeneutycznej. Z uwagi na nadrzędne pytanie, sformułowane przez autorkę pracy, próba odczytania Tischnera filozofii pracy stanowi istotne ogniwo prezentowanego opracowania. Borowicz pisze o tym następująco: „Interpretacja problematyki pracy w myśli Tischnera wymagała skomentowania jego poglądów w dwóch niesprowadzalnych porządkach teoretycznych: transcendentalnym, personalistycznym, hermeneutycznym i dialogicznym z jednej strony oraz liberalno-ekonomicznym z drugiej. To zestawienie otwiera perspektywę szerszą niż filozoficzne spory, ukazującą fundamentalny, uświadomiony od przełomu XVIII i XIX w., artykułowany w różnych językach filozoficznych, ekonomicznych i socjologicznych (antropologicznych) konflikt między kulturą dialogu, samowiedzy i demokratycznych instytucji z jednej strony, a z drugiej — rzeczywistością »społeczeństwa katalaktycznego«, kształtowanego przez wolną przedsiębiorczość, prawo, przez *rule of law* i swobodnie narastającą tradycję oraz zasób językowy” (s. 19). Analizy dotyczące kwestii transcendentalizmu i metodologicznych podstaw Tischnerowskiego stanowiska autorka dokumentuje odwołaniem do szerokiej literatury przedmiotu.

Konkludując, książka Anny Borowicz stanowi badawcze studium myśli Tischnerowskiej. Oryginalność prezentowanego odczytania polega na próbie ukazania rozwoju twórczości autora *Filozofii dramatu* jako procesu, którego specyfikę i spójność naznacza — stosowana przezeń na różnych etapach filozofowania — metoda transcendentalno-hermeneutyczna. Możliwość takiego wertykalnego i tym samym dynamicznego ujęcia rozwoju poglądów polskiego filozofa pozostaje zgodna z intencjami Tischnera, którego filozofia wymyka się ramom

wszelkich schematów i klasyfikacji. Należy podkreślić, co także akcentuje we wstępie A. Borowicz, że „celem pracy jest znalezienie formuły”, która umożliwiłaby prezentację poglądów Tischnera jako „całości rozwijającej się w czasie”, czyli całokształtu poglądów, których rozwój nie jest kwestią przypadku, lecz rezultatem świadomego wyboru metody stosowanej przez Autora. Książka Anny Borowicz jest opracowaniem, w którym Autorka, zarysowując wątek transcendentalizmu w twórczości Tischnera, uwyrażnia systematyczny oraz dynamiczny rytm badań (filozoficznych, antropologicznych, socjologicznych), w których rezultacie polski filozof rozwija zarazem własną myśl.